

บทที่ 1

วรรณคดี วรรณกรรม วรรณศิลป์

วรรณคดี

คำว่า “วรรณคดี” เป็นคำใหม่ เดิมเราเรียกหนังสือว่า กาพย์บ้าง กลอนบ้าง เพราะหนังสือในสมัยก่อนนิยมแต่งด้วยคำประพันธ์ร้อยกรองเป็นพื้น คำว่ากาพย์ หรือกาพย์กลอนใช้ในความหมายเดียวกับสันสกฤตว่า กาวย คือหนังสือร้อยกรองทั่วไป ไม่จำกัดว่าต้องแต่งด้วยกาพย์หรือกลอนเท่านั้น วรรณคดีมาจากคำว่า วรรณหรือบรรณ ซึ่งแปลว่า ไข่มุกหรือหนังสือ กับคำว่า คติ แปลว่าทาง วรรณคดีจึงแปลตามรูปศัพท์ว่าแนวทางของการแต่งหนังสือ เป็นคำไทยที่บัญญัติขึ้นใช้แทนคำภาษาอังกฤษว่า Literature ประกาศใช้เป็นทางราชการครั้งแรกในพระราชกฤษฎีกาวรรณคดี-สโมสร เมื่อวันที่ 23 กรกฎาคม พ.ศ. 2457

หนังสืออย่างไรเป็นวรรณคดี

วรรณคดีสโมสรกล่าวถึงคุณลักษณะของหนังสือวรรณคดีว่ามี 2 ประการ คือ

1. เป็นหนังสือดี อธิบายว่า เป็นหนังสือที่สาธารณชนอ่านได้ไม่เสียประโยชน์ เป็นเรื่องมีแก่นสาร ไม่ชักชวนให้เกิดความขัดแย้ง

2. เป็นหนังสือแต่งดี อธิบายว่า เป็นหนังสือที่ใช้วิธีเรียบเรียงอย่างใดก็ตาม แต่ต้องเป็นภาษาไทยที่ดีถูกต้องตามโบราณกาลหรือปัจจุบันกาล

ทั้งสองประการนี้จึงเน้นคุณลักษณะในด้านเนื้อหาและรูปแบบ

นอกจากข้อกำหนดของวรรณคดีสโมสร มีผู้ให้คำนิยามเรื่องวรรณคดีไว้อีกมาก กล่าวโดยสรุป คำว่าวรรณคดีมีความหมายเป็น 2 นัย คือ ความหมายอย่างกว้าง และ ความหมายอย่างแคบ

ความหมายอย่างกว้างหรือความหมายทั่วไป วรรณคดีหมายถึงเอกสารทั่วไปที่เขียนขึ้นเพื่อแสดงความรู้ ความคิด ความรู้สึก หรือสื่อความเข้าใจและอธิบายสิ่งต่าง ๆ กล่าวอีกนัยหนึ่งหมายถึง หนังสือและข้อเขียนทุกชนิดทุกประเภท

ความหมายอย่างแคบหรือความหมายทางวิชาการ วรรณคดีหมายถึงเรื่องที่แต่งขึ้นอย่างมีศิลปะในการแต่ง มีความเหมาะสมเจาะกลมกลืนทั้งรูปแบบและเนื้อหา มีการวางโครงเรื่องที่คัดเลือกใช้คำประพันธ์ที่สอดคล้องกับเนื้อความ มีท่วงทำนองการเขียนที่ประกอบกันให้เกิดสุนทรียรสในการอ่าน ชวนให้ติดตาม ใช้ภาษาที่ประณีตไพเราะ เลือกเฟ้นมาแล้วเป็นอย่างดีทั้งเสียงและความหมาย เป็นหนังสือที่สร้างความบันเทิงสำเร็จอารมณ์ ก่อให้เกิดความนึกคิดและจินตนาการ ด้วยภาพพจน์ ด้วยการยกอุทาหรณ์เปรียบเทียบด้วยกวีโวหารอุปมาอุปไมย ฯลฯ ทำให้ตระหนักถึงคุณค่าของความงาม และยังให้ความรู้ให้ข้อคิดอันเป็นคุณประโยชน์ หรือเป็นเครื่องสังวรให้เห็นโทษทั้งยังเป็นภาพสะท้อนให้ผู้อ่านได้รู้จักลักษณะชีวิตและสังคมหลายแง่หลายมุมขึ้น

วรรณกรรม

เป็นคำกลาง ๆ ที่ใช้อยู่ทั่วไปในปัจจุบันนี้ เพื่อเรียกหนังสือทุกประเภทที่เป็นที่เข้าใจกัน โดยปริยายว่ายังมิได้รับการรับรองหรือยกย่องว่าดีเด่นถึงขั้นเป็นวรรณคดี คำว่าวรรณกรรม จึงมีความหมายตรงกับคำว่าวรรณคดีในความหมายอย่างกว้างนั่นเอง คำนี้ปรากฏใช้เป็นครั้งแรกในพระราชบัญญัติคุ้มครองศิลปะและวรรณกรรม พ.ศ. 2475

ความแตกต่างของวรรณคดีและวรรณกรรม

เป็นปัญหาถกเถียงของคนรุ่นใหม่อยู่เสมอว่า เหตุใดหนังสือที่แต่งในอดีตเท่านั้นจึงถือว่าเป็นวรรณคดี ส่วนหนังสือที่แต่งในปัจจุบันเป็นได้แต่เพียงวรรณกรรม อันที่จริงไม่ว่า “วรรณคดี” หรือ “วรรณกรรม” ก็เป็นคำที่เราสมมุติขึ้นมาใช้เท่านั้น แต่เราพอจะมองเห็นได้ว่าระหว่างคำ 2 คำนี้มีช่องว่างอยู่ ช่องว่างนี้คือเครื่องชี้ความแตกต่างระหว่างวรรณคดีและวรรณกรรม ซึ่งมีอยู่ 2 ประการคือ

1. คุณภาพหนังสือ
2. กาลเวลา

1. **คุณภาพของหนังสือ** การวัดคุณภาพของหนังสือไม่ใช่สิ่งที่กระทำกันได้ง่าย แต่ก็ไม่ใช่ว่าจะทำไม่ได้เสียเลย เรามีเกณฑ์ใหญ่ ๆ สำหรับพิจารณาคุณภาพของหนังสือวรรณคดี เกณฑ์ที่ว่านี้คือ วรรณศิลป์ หรือศิลปะในการแต่งและเรียบเรียงหนังสือ ซึ่งมีองค์ประกอบอยู่ 6 ประการ วรรณศิลป์หรือศิลปะในการแต่งหนังสือทั้ง 6 ประการนี้ จะเป็นเครื่องประกอบรูปแบบและเนื้อหาให้หนังสือเล่มหนึ่งมีคุณภาพมากน้อยต่างไปตามฝีมือของผู้เขียน วรรณคดีเป็นงานศิลปะแขนงหนึ่งที่

ผู้อ่านรับรู้ความประณีตความงาม ความละเอียดละไมหรือในทางตรงข้ามความกักขระ ความกราดเกรี้ยวได้ทึ่งใจโดยผ่านตัวอักษรหรือเรียกว่ากวีใช้ภาษาเป็นสื่อ ด้วยภาษา ด้วยตัวอักษร ผู้อ่านจึงได้ยินทั้งเสียง ได้เห็นทั้งภาพและได้รู้สึกถึงอารมณ์ต่าง ๆ อย่างไรก็ตามคุณภาพของวรรณคดีก็วัดได้ด้วยคุณภาพของผู้อ่านด้วย

2. **กาลเวลา** ภาษิตจีนกล่าวว่า “หนทางพิสูจน์ม้า กาลเวลาพิสูจน์คน” เครื่องพิสูจน์ความดีที่เที่ยงแท้คือกาลเวลา หนังสือที่มีคุณค่าจึงต้องอยู่ได้นานทุกยุคทุกสมัย แม้เนื้อหาแนวคิดจะล้าสมัยเพราะสังคมเปลี่ยนแปลงโยกย้ายไป แต่ความงาม ความไพเราะ ความหยั่งเห็นธรรมชาติแห่งชีวิต เป็นสัจธรรมที่ไม่มีใครปฏิเสธได้ หนังสือวรรณคดีเก่าหลายเล่มถูกประนามหมิ่นเหยียด เช่น อีเหนา ลิลิตพระลอ ฯลฯ เพราะเนื้อหาและแนวคิดไม่สอดคล้องกับสังคมปัจจุบัน ผู้วิจารณ์คงจะลืมนึกถึงว่าวรรณคดีส่วนใหญ่สะท้อนภาพของยุคสมัยของมันเองเท่านั้น มิใช่สะท้อนภาพของอนาคต ลัทธิ ค่านิยม รสนิยม ฯลฯ เปลี่ยนแปลงไปตามยุค แต่ธรรมชาติของมนุษย์ไม่เคยเปลี่ยนแปลง จึงทำให้วรรณคดีอย่างอีเหนา ลิลิตพระลอ คงทนต่อกาลเวลามาจนปัจจุบันนี้

วรรณศิลป์

ได้กล่าวถึงคุณภาพของหนังสือวรรณคดีว่า วรรณคดีเป็นหนังสือที่มีศิลปะในการแต่งเรียบเรียงอย่างดี ศิลปะในการแต่งนี้เรียกว่า “วรรณศิลป์”

องค์ประกอบของวรรณศิลป์มี 6 ประการ คือ

1. อารมณ์สะท้อนใจ
2. ความนึกคิดและจินตนาการ
3. การแสดงออก
4. ท่วงทำนองการแต่ง
5. กลวิธีการแต่ง
6. องค์ประกอบ

1. **อารมณ์สะท้อนใจ** เป็นจุดเริ่มต้นของการแต่งวรรณคดี อย่างเช่นทางตะวันตกคือกรีก กล่าวว่า วรรณคดีมีกำเนิดมาจากโคลงเฮกซามิเตอร์ บทแรกที่เปล่งออกมาจากโอรุสของเทวีแห่งกาพย์กลอน (Muses) เพื่อให้กำลังใจแก่เทพเจ้าอพอลโล (Apollo) ในขณะที่แผลงศรฆ่างูใหญ่ชื่อไพทอน อารมณ์สะท้อนใจอันเป็นเหตุให้เกิดวรรณคดีชิ้นนี้ขึ้นก็คือ อารมณ์เบ็ดในวีรกรรมความกล้าหาญของนักรบ ทางตะวันออกคืออินเดียกล่าวถึงกำเนิดของวรรณคดีว่า ฤๅษีวาตมิกิเปล่งวาจาเป็น

โคลกบทแรกเมื่อเกิดความสลดสังเวชในภาพของนกระเรียนที่ร่ำร้องให้เพราะนายพรานยิงคู่ของนางตาย อารมณ์สะเทือนใจอันเป็นเหตุให้เกิดวรรณคดีชิ้นคือ อารมณ์เศร้าสังเวช ดังนั้นอารมณ์สะเทือนใจจึงเป็นจุดเริ่มต้นของการแต่งหนังสือ และอารมณ์นี้ต้องมีอำนาจรุนแรงเป็นพลังผลักดันเอาความรู้สึกที่อยู่ภายในใจของกวีออกมาเป็นตัวหนังสือ นั่นคือ ทำให้กวีอยากจะบันทึกอารมณ์เหล่านั้นในรูปของข้อเขียนต่าง ๆ อารมณ์สะเทือนใจนั้นเป็นไปได้หลายกรณี อย่างเช่น อารมณ์สะเทือนใจเพราะความรัก ทำให้เกิดเพลงยาวต่าง ๆ เพราะความเศร้าอันเกิดจากการพลัดพรากจากคนรัก ทำให้เกิดเป็นบทนิราศ ความภาคภูมิใจในเกียรติและชาติภูมิของนักรบ ทำให้มีวรรณกรรมขอพระเกียรติต่าง ๆ เช่น ลิลิตยวนพ่าย ลิลิตตะเลงพ่าย เป็นต้น อารมณ์สะเทือนใจเหล่านี้เป็นจุดเริ่มต้นของการเขียนหนังสือ และผู้แต่งที่มีฝีมือ มีศิลปะในการเขียนจะทำให้ผู้อ่านมีอารมณ์ร่วมไปด้วย อย่างเช่น ทำให้ผู้อ่านสะเทือนใจกับความตายของสามกษัตริย์ คือ พระลอ พระเพื่อน พระแพง ภาพสามกษัตริย์ที่ยืนพิงกันสิ้นชีวิตตั้งที่ควีบรรยายไว้ว่า

“เราเร่งสาตศรพิษ ทิดสามกษัตริย์สะพรัง
 เลือดตกหลังถั่งลง สามพระองค์พิงกัน ผันหน้า
 ต่อคัศร พิศดูจนฤมิต สิ้นชีพิตพร้อมกัน
 ยืนอยู่จนบมิตาย.....”

(ลิลิตพระลอ)

ฉากแห่งความตายนี้ทำให้สะเทือนใจ แต่ความสะเทือนใจไม่ได้อยู่ที่ความตายเพราะความตายเป็นของปกติธรรมดาสามัญ มีเกิดแล้วก็มีตาย แต่อารมณ์สะเทือนใจนั้นเกิดจากการมองย้อนลึกลงไปสาเหตุแห่งความตาย ต้นเหตุที่ก่อโศกนาฏกรรมนี้คือ กิเลสตัณหาอันทำให้ลุ่มหลง ทั้งความอาฆาตแค้นของพระเจ้าย่า ทั้งความมัวเมาในความรักของชายและหญิง ล้วนทำให้ขาดสติไร้สัมปชัญญะจนเป็นเหตุให้เกิดความเศร้าสลดหดหู่ใจแก่ผู้ที่อยู่เบื้องหลัง ความตายแห่งสามกษัตริย์จึงเป็นเพียงผลเบื้องต้นแห่งการต่อสู้ของมนุษย์กับสิ่งที่ยิ่งใหญ่เหลือวิสัยที่มนุษย์จะต่อสู้ได้ในบางครั้ง คือ ความรู้สึกผิดชอบชั่วดีของตนเอง ลิลิตพระลอจึงไม่ใช่เรื่องเก่าเล่าสมัย เพราะเป็นวรรณคดีที่เผยให้เห็นธรรมชาติของมนุษย์ มนุษย์อาจต่อสู้กับศัตรูรอบข้าง แต่มนุษย์มักจะทำใจตัวเอง เราจะปฏิเสธได้หรือว่า คนอย่างพระลอ พระเพื่อน พระแพง พระนางลักษณาวดี พระเจ้าย่า าว ไม่มีอยู่ในปัจจุบัน

นี้ บางทีนวนิยายรักสามเส้าอย่างเรื่อง บาบีสลาย น้ำเซาะทราย ไม้ผลัดใบ เมียน้อย เมียหลวง ฯลฯ อาจจะเป็นข้อพิสูจน์ได้เป็นอย่างดีว่าเรื่องธรรมชาติของมนุษย์แล้วไม่มีอะไรใหม่

2. ความนึกคิดและจินตนาการ เมื่อเกิดอารมณ์สะเทือนใจ ซึ่งมีพลังรุนแรงก็มักจะเกิดความคิด (conception) หรือจินตนาการ (imagination) สร้างภาพในใจหรือมโนภาพ (image) ขึ้น จินตนาการของกวีถ่ายทอดออกมาได้หลายลักษณะ เช่น

2.1 จินตนาการที่ตรงไปตรงมา ผู้อ่านจะเกิดภาพพจน์ (figure of speech) คือเห็นภาพตามที่ผู้เขียนบรรยาย เช่น

ตัวอย่างที่ 1 ภาพการรบ

“.....สองฝ่ายยืนย่นยุทธ์ อุดอ้าไห้เอาฤกษ์
เอิกอิ่งเหอเอ้าชัย สาคบีนไฟยะแย้ง แผลงบีน
พิษยะยุ่ง ฟุ้งทอกใหญ่คะกว้าง ขว้างหอกซัด
คะไขว่ ไล่คะคลุกมุกมัน เงือต่ายพันณะนาค
ง่าง่าวฟาตฉะฉับ ขับบีกซ้ายเข้าตา ขับบีกขวา
เข้าแตก แยกกันออกโรมรัน บีนออกโรมรณ
ทนสู้ศึกบมิลต อคสู้ศึกบมิลต อาจต่ออาจ
เข้ารุก ออกต่อออกเข้าร่า กล้าต่อกล้าชิงบีน
กลั่นต่อกลั่นชิงรอยู ศรต่อศรยิงยีน บีนต่อ
บีนยิงยรร กุฑณฑ์ต่างตอบไต โล่ห์ต่อโล่ห์
ต่อตั้ง ตั้งต่อตั้งต่อติด เชนประชิดเชนสู้
ดาวคู่คี่ดาวต่อ หอกพันร่อหอกรบ งาม่า
จับง่าวประจัญ ทวนผัดผันทวนทบ รบอลวน
อลเวง ต่างบเกรงบกลัว.....

(ลิลิตตะเลงพ่าย)

ผู้อ่านจะมองเห็นจินตนาการของกวีว่าเป็นการยุทธ์ครั้งใหญ่ ทหารทั้งสองฝ่ายต้องฟาดฟันกันตัวต่อตัวด้วยอาวุธนานาชนิด และด้วยความกล้าหาญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากัน

ตัวอย่างที่ 2 ความงามของธรรมชาติ

แลเห็นเขาเงาเง้อมชะง่อนโงก
 ไครมคึกกึกก้องท้องพนานต์
 เป็นชะวากวังเว้งตะเพิงพัก
 บ้างใสศดยอัยเหมือนพลอยนิล
 ตรงตะพักเพิงผาศิลาผืน
 ที่หุบห้วยเหวหินบิ่นทลาย
 บ้างเป็นยอดคอกอ้ายตะเกะตะกะ
 ขยุกขยิกหยดหยดเป็นยอดอัย
 บ้างงอกเจ้าเป็นเงียงบ้างเกลี้ยงกลม
 บ้างปอดแป้วเป็นพุกลิบลิบ

เป็นกรวยโกรกน้ำสาครกระเซ็นชาน
 พลุ่พล่านมาแต่ยอดศิรินทร์
 แ่งชะงักเง้อมชะง่อนล้วนกันหิน
 บ้างเหมือนกลิ้งพวยห้อยเรียงราย
 ชะงักเงินเงอมงอกชะเง้งาย
 เป็นวังโวงโพรงพรายคล้ายพวย
 ตะขุตะขะเหินหักเป็นหินห้อย
 บ้างแหลมลอยเลื่อมสลักระบยับิบ
 บ้างโปปมเป็นปุมกระปุกกระبيب
 โลงกลีบแลตลอคยอคศิรินทร์

(ขุนช้างขุนแผน)

ผู้อ่านจะมองเห็นภาพความสลบสล้าง เว้าเหว่ง ปูดโปน ของขุนเขา ความงามของน้ำตกที่พลุ่งพล่านมาจากยอดเขา ลำเนียงก็ก้องโครมคราม ยิ่งไครเคยไปเที่ยวภูเขา น้ำตกมาแล้ว ยิ่งสร้างภาพในจิตของตนเท่าเทียมกับกวียิ่งขึ้น

2.2 จินตนาการที่ซับซ้อน ผู้แต่งอาจจะกล่าวด้วยกวีโวหารเปรียบเทียบแบบอุปมาอุปไมย หรือใช้สัญลักษณ์แทน หรือกล่าวเกินจริง ผู้อ่านต้องตีความจึงจะทราบจินตนาการของกวี อย่างเช่นต้องการชมว่าผู้หญิงคนนั้นสวย กวีก็กล่าวเปรียบเทียบในแบบอุปมาอุปไมยว่า

พิศพักตร์ผ่องพักตร์ดั่งจันทร์
 พิศเนตรดั่งเนตรมฤคิน

พิศขนงก่องอนดั่งกันศิศิลป์
 พิศทนต์ดั่งนิลอันเรียงราย

(รามเกียรติ์)

ดวงจันทร์เป็นภาพในจิตของกวี เขามองเห็นใบหน้าของผู้หญิงคนรักนวลแอร่มใสสว่างราวดวงจันทร์ที่สุกสว่างอยู่กลางท้องฟ้า ความโก้โก้ของกันศร ความมันขลลัสสไสแห่งตากวางและประกายคำแห่งนิตเป็นมโนภาพของกวีเมื่อยามเขานึกถึงคิ้ว ตา และฟันของนางเช่นเดียวกัน

เมื่อกวีมีความรักล้นพ้นออก กวีอยากจะระบายความรู้สึกนี้ให้คนรักของเขารับรู้ก็อาจจะบอกว่า

เอียงอกเทออกอ้าง	ฮวคองก์ อวเอย
เมรุชบสมุทรทีเลง	เลชเต้ม
อากาศจักรจรผจง	จารึก พอดุ
โถมแม่หยาดฟ้าแยม	อยู่ร้อนฤาเห็น
ตราบนขุนกิริขันธ์	ซากสลาย แลแม่
ร้กับภัยตราบหาย	หกฟ้า
สุริยจันทร์ทรวงาย	จากโลก ไปดู
ไฟแล่นล้างสีหล้า	หอนล้างอาลัย

(นิราศนรินทร์)

กวีโวหารนี้เป็นการกล่าวเกินจริง เราจะพิจารณาตามตัวอักษรไม่ได้ จินตนาการที่เกินความจริงนี้เกิดจากอารมณ์รักกลิ่นเหลือของกวี กวีรู้สึกว่าการรักของเขายิ่งใหญ่มากล้น และมันคงชั่วกาลนาน กวีจึงเกิดจินตนาการว่าหากจะให้บรรยายความรักของเขาแล้ว ถ้าจะพูดให้หมดใจราวกับเอียงอกเทออกมา ใ้ภูเขาเป็นปากกา ทะเลเป็นน้ำหมึก แผ่นฟ้าเป็นกระดาษ ก็ยังเขียนบรรยายไม่พอ และหากจะกล่าวว่าความรักของเขามันคงแค่ไหน เขาก็อยากจะบอกว่า ตราบจนภูเขาถล่ม ทลาย พระอาทิตย์พระจันทร์ดับสลาย จนกระทั่งวันที่โลกถูกทำลายด้วยไฟบรรลัยกัลป์ซึ่งลุกไหม้ท่วมทั้งนรกบาดาล โลกมนุษย์ และสวรรค์ชั้นฟ้า วันที่กวีกล่าวมานี้ไม่ทราบว่าจะเมื่อไรจะมาถึง อีกเนิ่นนานเหลือเกิน วันที่ความรักของเขาจะสูญสลายก็เป็นวันที่ไม่มีวันเหมือนกัน คือไม่มีกำหนด

จินตนาการเกินจริงของกวีอีกตัวอย่างหนึ่ง คือเมื่อกวีบรรยายเหตุการณ์เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานว่า

“ขณะอันว่าปฐมพีภิมปนาการก็บังเกิดปรากฏพิลึกพิงกั้วทั่วโลกธาตุทั้งปวง อีกทั้งห้วงมหรรณพก็กำเวปทีฟองคะนองกรีนครัน นฤนาทสนันไนมหาสมุทรสาคร ทั้งหม่อมจันชาติมัจฉกรฝุดคำกระทำให้ศัพท์นฤโฆษ คุรวนาคูจเสียงปริเทวกถาแซ่ซ้องโศกการุณก่าสรค ทั้งขุนเขาพระสีเนรราชบรรพตก็น้อมยอดโอนอ่อน มีอาการปานประหนึ่งว่ายอดหวายอันอัคคีสน อเนกมหัสจรรย์ก็บันดาลท่วมเทเน็ดลสกลนภากาศ ปางเมื่อพระบรมโลกนาถเข้าสู่พระปรินิพพาน”

(ปฐมสมโพธิกถา)

แสดงจินตนาการ ของกวีว่าวาระแห่งการปรินิพพานเป็นความเศร้าสลททุกล้ำสัตว์ทุกอนุ
ของโลก

จินตนาการของกวี อาจะแสดงออกโดยใช้สัญลักษณ์ เช่น การพรรณานาบทสังวาส
หรือบทธัจจวรัย

เกิดกลางคว่ำว่าวปักเป้าคึก	กระแจะชิตชากบกระทบเหนียง
กลาส่ายย้ายหนืดแก้อียง	ปักเป้าเหวี่ยงยักแผละกระแจะชิต
กลาโคลงไม่สู้คล้องกะพรวงกะแพรง	ปักเป้าแทงตะละที่ไม่มีผิต
จะแกไขก็ไม่หลุคสุคความคึก	ประกบติดคกขวางลงกลางคิน

(พระอภัยมณี)

3. การแสดงออก เป็นหัวใจสำคัญของการแต่งหนังสือและศิลปะทุกๆ แขนง เพราะ
การแสดงออกเป็นพาหะที่นำอารมณ์สะท้อนใจและความนึกคิดจินตนาการของผู้แต่งมาสู่ผู้อ่าน ถ้า
มีอารมณ์สะท้อนใจรุนแรง มีจินตนาการความคึกคึก แต่ไม่รู้จะแสดงออกอย่างไร หรือแสดงออก
ได้แต่ไม่ดีเท่าที่ควร ก็ทำให้หนังสือเล่มนั้นย่อหย่อนคุณภาพไป

การแสดงออกของกวีหรือนักเขียนอาศัย ภาษา เป็นเครื่องมือ เหมือนอย่างจิตรกรใช้
แปรงสีและผ้าใบ ช่างปั้นใช้ดินและเครื่องมือต่างๆ หรือแม่แต่นาฏศิลป์ใช้ท่ารำอันเกิดจากมือ เท้า
โบหน้า เป็นเครื่องมือ ภาษาของกวีจึงต้องมีพลังอำนาจให้ผู้อ่านมีอารมณ์เคลื่อนตามความรู้สึกและ
จินตนาการของกวี

การแสดงออกอย่างมีศิลปะคือการแสดงออกอย่างงาม ไม่ว่าจะภาพความงามหรือภาพความ
น่าเกลียด น่าขยะแขยง กวีต้องทำให้ผู้อ่านได้รู้สึก ได้เข้าใจ และหยั่งรู้ถึงสิ่งที่แฝงเร้นอยู่ กล่าว
อีกนัยหนึ่งว่า การแสดงออกที่ดีควรเผื่อให้ผู้อ่านได้รู้สึกถึงอารมณ์ หรือมองเห็นลักษณะการที่ซ่อน
เร้นอยู่ ทำให้ผู้อ่านเข้าใจและเกิดความหยั่งเห็นลึกซึ้งในสภาวะต่างๆ การแสดงออกของกวีทำได้
หลายอย่าง ได้แก่

3.1 บรรยายให้เห็นภาพหรือรู้สึกไปตามตัวอักษร เช่น บรรยายพระล่อว่า

“พระองค์กลมกล้องแกล้ง	เหวอ้อนอรอรแฉ้ง
ถ้วนแห่งเจ้ากุงาม	บารนี้ฯ”
เราก็มองภาพของพระล่อว่าบอบบางงดงาม	บรรยายจรรกว่า
“เสียงแหบแสบสันเป็นหันไป	รูปร่างช่างกระไรเหมือนยักษ์มาร”
เรามองเห็นภาพความน่าเกลียดน่าชังของจรรกา	

นอกจากเห็นภาพ ก็ยังบรรยายให้เราารู้สึกถึงอารมณ์ต่างๆ เช่น อารมณ์รัก อารมณ์โกรธ อารมณ์เหงาหวง อารมณ์เศร้า ฯลฯ อย่างในลิลิตพระลอบรรยายว่า “แลแห่งใดเห็นน้ำ ย่อม น้ำตาคน” เราจะรู้สึกถึงความเศร้า หรืออย่างที่บรรยายคำพูดคักพ้อของขุนแผนว่า

“เจ้าสิมนอนซ่อนพุ่มกระทุ่มต่ำ เต็กใบบอนซ่อนน้ำที่ไรฝ้าย
เจ้าอยากหมากอยู่ในปากพียังกาย แขนซ้ายคอคแล้วเพราะหนุนนอน”
หรือที่นางพิมคำวาทะแตกแตกกันนางลาวทองว่า

“ช้ช้ถ้อยคำอีลาวคอน แง่งอนไม่น้อยร้อยรักษา
งาข้างเนื้อไม่มึงได้มา กจะเกณฑ์ข้างงาออกไปรับ
เจ้าลาวทองก็มีต้องลงเดินคืน จะขึ้นแคร่บินมาหยับหยับ
ให้เขาชมโฉมนางอยู่กลางทัพ ผลัดกันรับคานหามมาตามทาง
(ขุนช้างขุนแผน)

3.2 บรรยายให้รู้สึกถึงความเคลื่อนไหวของอารมณ์ ปกติการเคลื่อนไหวของอารมณ์ เป็นสิ่งที่เรามองเห็นได้แต่ความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงของอารมณ์เป็นสิ่งที่จับได้ยาก ในการแสดง ออกอย่างมีศิลปะ ก็จะสามารถจุดอารมณ์คนอ่านเปลี่ยนแปลงไปตามตัวหนังสือ อย่างเช่นในเวสสันดร ชาคก กัณฑ์กุมาร ชุชกฉากที่สองกุมารออกจากป่าเป็นที่น่าเวทนายิ่ง ความบรรยายไว้ว่า

“โอ้ สงสารเฮี้ยด้วยสองครุณทรามสวาท เมื่อนิราสร้างห่างพระมารดา พรหมณ์
ชราตะแก่ที่พระน้อง เทพเจ้าก็ร้องหวีดหวิวไม่เว้นองค์ ครั้นพรหมณ์แก่ที่พระพี่เลี้ยง เจ้า
ก็ร้องอยู่กรีกกรีก เทพเจ้าก็ร้องหวีดขึ้นพร้อมกัน เสียงสนั่นทูกอกสัตว์.....”

ความบรรยายทำให้ผู้อ่านใจสั่นระรัวด้วยความสงสารสองกุมาร และความเจ็บแค้นเฒ่า ชุชก ความบรรยายต่อไปว่า

“.....วายเวกพัดเจือยฉิว โบพฤษชาปลิวร่วงระยับเย็นทุกเส้นหญ้า พอโพลัดพลบค่ำ
ย่ำสนทเศศ พรหมณ์เกี้ยวสองครุณเขาวเรศล่องประตูป่า อิติ เมาะ อิมิ นา ปกาเรน โดยประการ
กั๋งแสดงมาละนั้นแล”

(ร่ายยาวมหาเวสสันดรชาคก)

ความที่อกใจเต้นระรัวนั้นก็ลดลง เป็นความสงบและความเศร้าที่ซึมซาบเข้าไปฝังอยู่ในใจ ข้อความสั้น ๆ นี้จึงถึงอารมณ์คนอ่านถึงสองอารมณ์ คือ อารมณ์ที่ถูกกระหน่ำด้วยความสงสาร ความ โกรธ และอารมณ์สงบราบเรียบ แต่เศร้าฝังจิตฝังใจ

วรรณคดีอีกเรื่องหนึ่งที่มีศิลปะการแต่งออกอย่างสูงคือ กาพย์นางลอย บทพระราชนิพนธ์
พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เป็นบทโขนตอนที่บรรยายอารมณ์ความรู้สึกของพระราม
แปรเปลี่ยนไปหลายอย่าง ตั้งแต่

ตกใจ.....

ผาวิ่งประหวั่นจิต
กอดแก้วขวัญชรูธา

ไม่ทันคิดก็โศกา
ฤๅคิดนั้นอยู่แต่ยั้ง

ไม่เชื่อตาเห็น.....

พิศพินศิริโรทม์
กรแก้มพระกัณฐา
พิศทรวงและดวงถัน
ชะรอยรูปสีกาเจียว

พระองค์ไธษัญและนัยนา
ก็แมนเหมือนสีกาเจียว
ในเบื้องบนพระองค์เรียว
ประจักษ์แล้วนระอกา

เศร้าโศก.....

พระพิโรธพิโรวก์
กันแสงสะอื้นองค์

สลักลั่นพระทรวงทรง
อรอ่อนทอคดอนใจ

เสียดาย.....

พระน้องเอยเสียดายนัก
หาไหนจะได้เหมือน

พระวรพักตร์กึ่งดวงเดือน
ไม่มีแล้วในโลกี

สงสย.....

พระน้องเอยถ้าน้อยจิต
ผูกคอตให้เสียชนม์
ฤๅทศกัณฐ์มันโกรธ
ว่าฆ่าโคตรวงศ์

เจ้าหวนคิดกระหวักวน
สิ้นชีพแล้วจึงลอยมา
พิโรธเรากระมังหนา
จึงฆ่าพระน้องให้ตายแทน

โกรธ.....

เถิดฤๅจะรื้อรบ
พันเสียให้นับแสน

ครลบวิ่งเข้าชิงแดน
ให้เคียวราดลงกายกิน

ระงับใจ.....

พระกาลเดือกแล้วกับได้

โฉนหน่อพระยุพิน

กลัวเทพไทจะคิดเงิน

ยุพาทิจะคืนเป็น

รำพันเสียใจ.....

สีทาเอยถึงจะตาย

จงเอือนโอรสู่ออกเจรจา

เจ้าชายเนตรคุพีบัง

เราจะร่วมพระเพลิงกัน

จะวกลายพระชนมา

จะจากแล้วจงส่งกัน

ให้พี่สร้างซึ่งโคกศัลย

ในเขตชนั้ท์พระคงคา

(กาพย์นางลอย)

3.3 การแสดงออกที่เผยสิ่งที่ซ่อนเร้นอยู่ คือการแสดงออกที่ทำให้ผู้ก่นเข้าใจยังเห็นสาระสำคัญของเนื้อความที่อยู่ระหว่างบรรทัดซึ่งผู้เขียนไม่ได้บอกเอาไว้ตรงๆ เช่น เผยให้เห็นบุคลิกภาพ นิสัยใจคอของตัวละคร ดังตัวอย่าง

ทศพัทธ์ร์ม้นลักเราหนี

มิหน้าซ้ำตัวท่านมา

ยิ่งจะเป็นที่รำकिन

ถึงองค์สมเด็จพระอวตาร

ชื่อนี้ก็ทักงา

พาเราไปจากเมืองบวร

ทำสนทงทศพิศาล

ผ่านฟ้าจะแหงแกลงใจ

(รามเกียรติ์)

เนื้อความนี้แสดงว่านางสีทาเป็นผู้หญิงตามแบบฉบับในอภีต คือ รักเกียรติรักยศ หากจะต้องมีชายก็ขอให้เป็นผู้รักหรือสามี ฉะนั้น ถึงแม้ว่านางจะอยากกลับไปหาสามีเพียงใด นางก็ยินดีทุกขใจคอยทำพระรามอยู่ที่กรุงลงกาดีกว่าจะให้เป็นที่ครหาแก่คนทั้งหลายว่า “ยักษัลกมาลึงพาไป” นอกจากนี้สีทายังยังเห็นธรรมชาติของผู้ชายที่เป็นคนรักหรือสามีก็อีกกลัวว่าจะแกลงใจ หากสาวคนรักหรือภรรยาต้องมื่อชายหลายคน

นอกจากนี้การแสดงออกที่ดียังอาจทำให้เข้าใจอารมณ์และธรรมชาติของบมนุษย์อย่างเช่น พระพันวษาสั่งให้นางพิมเลือกอยู่กับใครข้างหนึ่งที่นางพิมรัก นางพิมกลับทูลตอบว่า

ความรักชุนแผนก็แสนรัก

สู้ลำบากบุกป่ามาด้วยกัน

กลัวรวมยากมานักไม่เคยฉันท

สารพันอกออดมถนอมใจ

ขุนช้างแต่อยู่ด้วยกันมา
เงินทองกองไว้มิให้ใคร
จมื่นไวยเล่าก็เลือกทีในอก
ทูลพลางตัวนางระเริ่มรัว

กำหนดหาได้ว่าให้เคื่องไม้
ข้าไทใช้สอยเหมือนของตัว
ก็หยิบยกรักเท่ากันกับผิว
ความกลัวอาญาเป็นพ้นไป

(ขุนช้างขุนแผน)

คำตอบนี้ทำให้นางวันทองถูกประหารชีวิต เพราะพระพันวษาเป็นกษัตริย์มีอำนาจเมื่อไม่ได้คำตอบตรง ๆ อย่างที่ทรงถามก็หันหันพลันแล่นสั่งประหาร เราจะเกิดความสงสัยว่า ทำไมนางวันทองไม่ตอบไปตรงทั้ง ๆ ที่พระพันวษาทำให้โอกาสในการเลือกตัดสินใจอย่างเต็มที่แล้ว หรือเพราะนางวันทองเอง “สองใจ” อย่างที่เขาว่ากัน หากเราพิจารณาคำตอบของนางวันทองให้ดี เราจะเข้าใจสภาพจิตใจของนางวันทองในขณะนั้นว่า นางสับสนว่าวัน ไทน์จะอยู่ต่อหน้าพระเจ้าแผ่นดิน ไทน์ไม่ทันคิดว่าจะต้องตัดสินใจเลือกอยู่กับชาย 1 ใน 3 คนในตอนนั้น นางวันทองเป็นหญิงชาวบ้านถึงจะทำได้ไม่อายปาก แต่เมื่ออยู่ต่อหน้าที่ประทับก็ตระหนกตกใจขวัญแขวน แต่ก็มีใจซื่อ จึงหลุดปากกราบทูลไปตามใจคิด ว่ารักขุนแผนด้วยร่วมทุกข์ร่วมสุขกันมาจึงรู้จักกันดี ส่วนกับขุนช้างนางวันทองไม่ได้ใช้คำวารักเลย แต่จากคำตอบก็ทำให้ทราบว่านางนับถือน้ำใจ ซาบซึ้งในความดีและสำนึกในบุญคุณ ส่วนจมื่นไวยนั้นเป็นลูก นางจึงบอกได้เต็มปากว่ารักเท่ากันกับสามี จมื่นไวยเป็นลูกขุนแผน นางวันทองก็อาจจะกราบทูลกราบ ๆ ย้ำว่า นางนี้รักขุนแผน แต่พระพันวษาทรงรำคาญพระทัยที่ต้องมาตัดสินใจนี้เกินกว่าจะระหนักในสาระที่แฝงอยู่ในคำตอบของนางวันทอง และไม่ปรารถนาจะตัดสินใจแทนให้เพราะทรงมอบโอกาสนี้ให้นางไปแล้ว ฉะนั้น จากคำตอบของนางวันทอง ทำให้เราทราบว่านางวันทองนั้นเลือกใคร หากแต่ด้วยความตกใจที่ต้องกราบทูลพระเจ้าแผ่นดินกลัวจะไม่ถูกพระทัยอย่างหนึ่ง ความซื่อบริสุทธิ์แบบหญิงชาวบ้านอีกอย่างหนึ่ง ทำให้นางวันทองละล้าละลังไม่กล้าตอบตรง ๆ ใช้คำพูดอย่างเป็นกลาง ๆ คำตอบนั้นจึงทำให้เรายังเห็นความว้าวุ่นใจของนางวันทองในขณะนั้น

4. **ท่วงทำนองการแต่ง** เรียกทับศัพท์ภาษาอังกฤษว่าสไตล์ (Style) เนื่องจากวรรณคดีเป็นศิลปะที่ใช้ภาษาเป็นสื่อ สไตล์หรือท่วงทำนองการเขียนจึงมักจะปรากฏในเรื่องการเลือกใช้คำ และลีลาการเขียน เช่น สุนทรภู่ มักใช้ถ้อยคำง่าย ๆ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ หรือ น.ม.ส. มักใช้ศัพท์ยาก ๆ และแต่งคำประพันธ์ร้อยกรองเคร่งครัดในฉันทลักษณ์ไม่แต่งอย่างกลอนพาไป รงค์ วงษ์สวรรค์ สร้างคำศัพท์บอกบุคลิกเฉพาะตัว ดอกไม้สดนิยมแทรกข้อคิดด้วยธรรมชาติในพุทธศาสนา

คำ ผนตก พายุพิศ ไฟดับ หมาหอน เป็นเครื่องสร้างบรรยากาศและอารมณ์ องค์ประกอบในวรรณคดีที่เห็นได้ชัด คือ การเลือกใช้คำประพันธ์ให้เหมาะแก่เนื้อความ วรรณคดีไทยในอดีตนิยมแต่งเป็นร้อยกรอง ๆ แต่ละชนิดมีลีลาจังหวะต่างกัน ซึ่งก่อให้เกิดอารมณ์และบรรยากาศต่างกันไป ด้วย ฉะนั้นก็มักจะเลือกใช้ฉันทลักษณ์ให้เหมาะแก่เนื้อความ ดูตัวอย่างได้ง่ายในสามก๊กก็ยกคำฉันท์ของนายชิต บุรทัต ผู้แต่งเลือกฉันท์ได้กลมกลืนกับถ้อยคำ เสริมบรรยากาศให้ถ้อยคำเด่นชัดขึ้น เช่น บทโคลงใช้อิทธิสังฉันท์ ซึ่งเป็นฉันท์ที่ประกอบไปด้วยคำกรุลุสลับกันไป ทำให้ถ้อยคำกระทบกระทั่งเป็นเสียงหนักเบาเหมือนกำลังคู่คำกัน เช่น

เอออูเหม่นะมิ่งชีข้างกระไร	
ทุกาสตฤจะหนีโนน	ก็มาเป็น
ศึกบดิ่งและมิ่งก็ยังมีเห็น	
จะน้อยจะมากจะยากจะเย็น	ประการใด

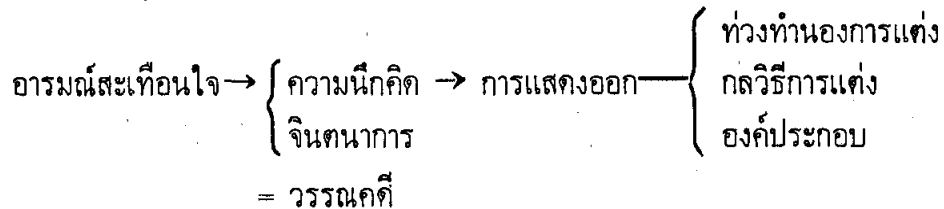
(สามก๊กก็ยกคำฉันท์)

ส่วนตอนวิสการพราหมณ์ถูกโอบ กวีใช้อินทรวិเชียรฉันท์บรรยาย เป็นฉันท์ที่มีลีลาจังหวะเนิบนาบ ทอดเสียงอ่อน ทำให้เกิดความน่าสงสาร เช่น

ควรหรือจะสมเพศ	ภยเวทนาการ
ด้วยท่านพฤตมาจารย์	พะกระทบประสพทัณฑ์
โดยเต็มกตัญญู	กตเวทิตาครัน
ใหญ่ยิ่งและยากอัน	นรอื่นจะอาจทน

(สามก๊กก็ยกคำฉันท์)

กล่าวโดยสรุป วรรณศิลป์ หรือศิลปะการแต่งทำให้เกิดวรรณคดีเป็นขั้นตอน ดังนี้

อย่างไรก็ตาม วรรณคดีเรื่องนั้นเล่มนี้ จะดีมากหรือน้อยเพียงใด ขึ้นอยู่กับฝีมือของผู้แต่ง และความเข้มข้นขององค์ประกอบแต่ละขั้นตอนด้วย